

O PROJEKTU

Tříletý projekt (2015-2018) CATCH-EyoU – *Utváření aktivního občanství evropskou mládeží: Politiky, praxe, výzvy a řešení* (www.catcheyou.eu) je financovaný Rámcovým programem EU pro výzkum a inovace Horizont 2020 a koordinovaný Boloňskou univerzitou (Itálie). Zapojeno je do něj celkem 8 zemí a univerzit:

Boloňská univerzita v Itálii,
Londýnská škola ekonomie a politických věd ve Velké Británii,
Tartuská univerzita v Estonsku,
Univerzita v Örebro ve Švédsku,
Univerzita Friedricha Schillera v Jeně v Německu,
Portská univerzita v Portugalsku,
Národní Kapodistriaova univerzita v Athénách v Řecku
a Masarykova univerzita v Česku.

Projekt CATCH-EyoU, jehož vedoucím na Institutu pro výzkum mládeže, dětí a rodiny Masarykovy univerzity je prof. PhDr. Petr Macek, CSc., **zkoumá různé formy sociální a politické participace evropské mládeže. Hledá přitom faktory, které mohou vysvětlit, proč a jak se mládež rozhoduje podílet (nebo ne) na veřejném životě, a to se zvláštním zaměřením na aktivní občanství v EU.** Výzkumné aktivity se zaměřují na mladé lidi ve věku 16-26 let a na kontexty a faktory, které mohou formovat jejich postoje a aktivity. V projektu tak jsou zkoumány národní mládežnické politiky, mediální reprezentace mladých lidí, vliv školy a školního prostředí, postoje a aktivity mladých i úspěšné případové studie organizací a iniciativ.

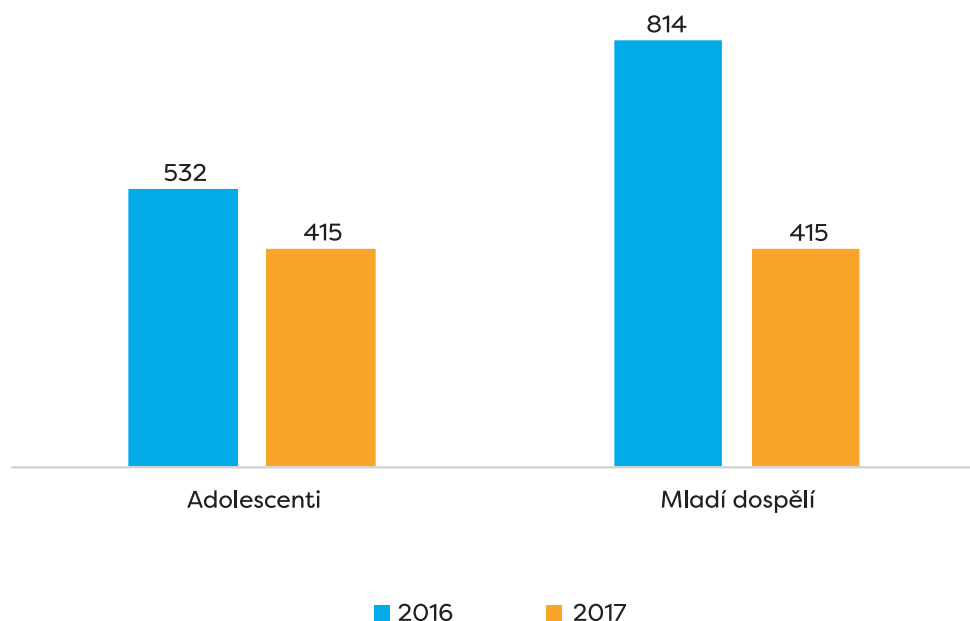
V této zprávě z výzkumu byla využita data ze dvou vln dotazníkového šetření, rozhovorů s učiteli, skupinových rozhovorů se studenty a etnografického výzkumu dvou organizací.

- › **Dotazníkové šetření** (online i papírovou formou) probíhalo ve všech osmi zemích ve dvou vlnách (podzim/zima 2016 a podzim/zima 2017) u skupiny adolescentů a mladých dospělých. V roce 2016 bylo v osmi zemích posbíráno celkem 10330 dotazníků a v roce 2017 7549. V Česku se do šetření adolescentů (16-18 let) zapojilo 13 škol (33 školních tříd) v pěti krajích.¹ Školy byly vybrány náhodným výběrem, aby byly ve vzorku zastoupeny různé typy škol.² Výzkum mladých dospělých (20-26 let) byl ve spolupráci s agenturou Median realizován v týchž pěti krajích, přičemž respondenti byli vybráni metodou kvótního výběru.³ Cílem dotazníkového šetření bylo zmapování postojů, identit a aktivit mladých lidí.

1 Praha, Pardubický kraj, Vysočina, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj.

2 46 % adolescentů v šetření navštěvuje profesně orientované školy.

3 Sídlo, pohlaví, věk a ekonomická aktivita.

Počet sebraných dotazníků v Česku v roce 2016 a 2017

- › Další **výzkum na školách** probíhal v zimě a na jaře 2017. Do výzkumu se zapojilo 5 škol ve třech krajích. Výzkumníci uskutečnili 16 rozhovorů s učiteli s rozdílnou délkou praxe a různého věku (učitelé základů spol. věd, občanské výchovy, dějepisu, angličtiny, českého jazyka a dalších) a 8 skupinových rozhovorů (tzv. focus groups) s 54 studenty ve věku 15-19 let (polovina studentů pocházela z gymnázií a polovina z profesně orientovaných škol, ve vzorku bylo 23 dívek a 31 chlapců). Cílem výzkumu bylo podrobnější a hlubší zkoumání vlivu školního prostředí, zapojení občanských témat do výuky a jejich přijímání ze strany studentů.
- › **Etnografický výzkum** probíhal od jara do konce roku 2017 ve dvou organizacích (politický spolek sídlící v Praze a skautské středisko v krajském městě), které představují dva odlišné typy občanského a politického zapojení mladých lidí. V obou organizacích probíhalo pozorování a byly uskutečněny rozhovory s jejich členy. Cílem bylo detailně zmapovat konkrétní aktivity mladých politicky a občansky aktivních lidí: jejich motivace pro zapojení a překážky, na něž narážejí, jejich cíle i fungování a komunikaci uvnitř organizací.

PARTICIPACE

Mezi mladými dospělými i mezi adolescenty je jen velmi malý podíl těch, kteří se zapojují do institucionalizované politiky (podpora politiků/stran, jejich kontaktování, pomoc při kampani). Nemalý podíl se jich ale angažuje v oblasti témat sociálních (charita, dobrovolnictví) a také se zapojuje prostřednictvím internetu (zejména online sociálních sítí).

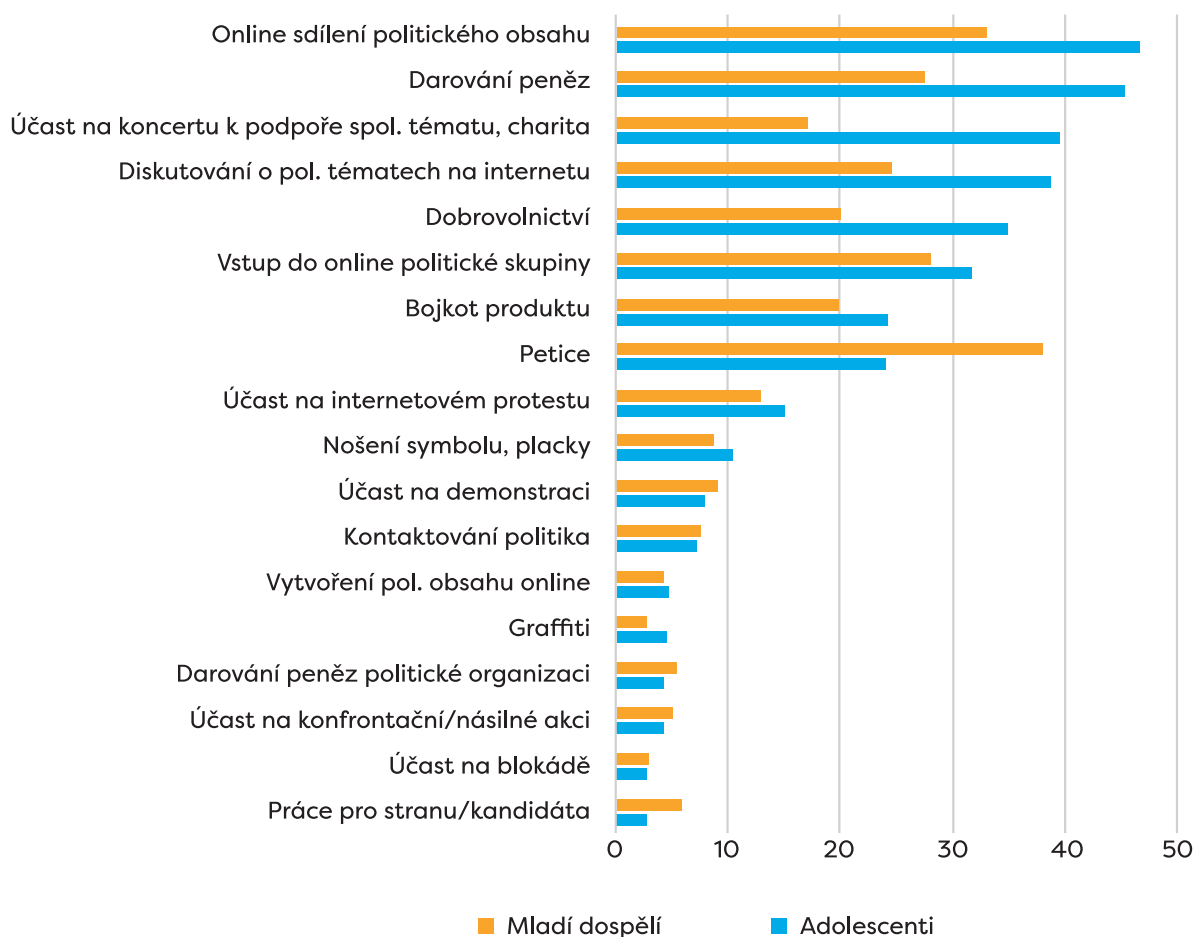
Ti, kteří se zapojují do institucionalizovaných forem politiky, jsou také nejčastěji aktivní i v dalších oblastech – a obecně patří mezi ty nejaktivnější.

Zajímavost: Itálie je jedinou zemí, která vykazuje silnou souvislost mezi věkem a participací. S každým rokem věku se tak u mladých Italů zvyšuje šance na jejich politické zapojení.

Prakticky všichni politicky či občansky aktivní mladí lidé vytvářejí politické obsahy online, sdílí je nebo komentují. Právě online aktivita tak je jednou z nejrozšířenějších aktivit.

Nejrozšířenější online aktivitou jak mezi adolescenty, tak mezi mladými dospělými bylo sdílení politického obsahu na internetu – takovou aktivitu vykonalo 47 % adolescentů a 33 % mladých dospělých.

Mladí však k užívání nových technologií nejsou zcela nekritičtí a často sami pochybují o jejich reálném dopadu či poukazují na negativní aspekty užívání online sociálních sítí, jako jsou šíření tzv. fake news, sociální bubliny či agresivita v politických diskuzích.

Šetření z roku 2016. Podíly respondentů (%), kteří v posledním roce vykonali některou z těchto aktivit.

Ony ty sociální sítě slouží vlastně nezletilým, aby mohli projevit ten názor. (...) nebo zajímavé je teď vliv těch sociálních médiích na tu politickou situaci nebo volby, celkově.

Já si myslím teda, že založit nějakou stránku, tak to tomu vůbec nepomůže. Jako něco málo, ale určitě to neudělá takový razantní rozdíl na to, aby to úplně přestalo.

Právě si myslím, že třeba Facebook jde strašně zneužít. Že tam třeba někdo může napsat nějakou kachnu a jak se to pak šíří masově. Tak třeba spoustu lidí si to neověří ty informace a jako tomu věří a je to jako.

A šíří to dal třeba. Jo. A je to prostě blbost a lež.

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

Druhým nejrozšířenějším typem aktivit u obou skupin byly aktivity spojené s **dobrovolnictvím a dobročinností** (např. darování peněz či účast na charitativních akcích). Dalším relativně populárním typem zapojení byl tzv. **politický konzumerismus**, do něhož se prostřednictvím bojkotu některých firem nebo typů výrobků zapojila více než čtvrtina dotazovaných.

Srovnání: Politický konzumerismus je ve většině zemí (a ve srovnání s ostatními aktivitami) ještě oblíbenější než v Česku a je oblíbenější zejména u mladých dospělých (výjimkou je Portugalsko, kde nepatří mezi méně časté aktivity).

Když je tam palmový olej, tak jako dvakrát zvážím, jestli to stojí za to, to koupit. Rozhodně jako se na to podívám a trochu mě to odradí.

”

Já mám třeba kamaráda a on třeba si nekupuje vůbec výrobky od Penamu a (smích), protože on nemá rád Babiše. Tak on si nekupuje Penam, Kostelecké uzeniny, noviny...

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

Naopak **velmi nízkou míru zapojení vykazovaly obě věkové skupiny u již zmíněné institucionalizované politiky, ale také u aktivit protestního charakteru**. Protestní aktivity (např. demonstrace, stávková blokáda) jsou mnoha mladými vnímány spíše negativně, jako aktivity extrémní a radikální, kterým je spíše nutné předcházet. Na druhou stranu jim respondenti přisuzovali i schopnost upoutat pozornost k urgentním tématům (např. prostřednictvím online sociálních sítí).

Je to takový jediný přirozený způsob ovlivnění té politiky (hovoří o volbách).

Jediný přirozený?

Není to třeba úplně jako demonstrace, není to úplně něco, s čím musí být v úvodu té politiky nějak počítat.

Demonstrace do toho systému to nepatří?

Určitě patří, ale, myslím si, že všichni by byli radši, kdyby jich nebylo zapotřebí. (...)

A ve kterých případech přicházejí v úvahu takové nástroje?

Když už je to pak na hranici.

Kdyby chtěly něco drasticky změnit.

(...)

Ono když už dojde k protestu, tak už bych řekl, že už je fakt něco špatně, že k tomu by ani dojít nemělo.

(...)

Ony se teď dají ty protesty dělat různě pomocí sociálních sítí, že to jako nemusí být až tak moc do toho nelegálního nebo tak, že to může být v té mírné verzi.

”

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

Srovnání: V Řecku jsou ve srovnání s ostatními zeměmi mnohem běžnější protestní formy participace (demonstrace, stávky, blokády a násilné akce), zatímco aktivity dobrovolnického charakteru (či petice) jsou méně časté.

Přibližně polovina mladých dospělých byla politicky aktivní. Pomocí tzv. analýzy latentních tříd jsme identifikovali čtyři skupiny mladých dospělých, kteří se lišili v intenzitě a způsobu svého zapojení do veřejného dění.

- › Za **pasivní mladé dospělé** bychom mohli označit téměř polovinu této populace (20-26 let; ty, kteří nevykonali žádnou či téměř žádnou ze sledovaných politických aktivit v po-

sledním roce).

- › **Digitální aktivisté**, kteří tvořili asi čtvrtinu vzorku (21%), patřili mezi skupinu méně aktivních, u nichž dominovaly internetové aktivity.
- › Další čtvrtina vzorku, kterou jsme označili jako **dobrovolníky** (25 %), vykonávala jak aktivity internetové, tak se zapojovala do dalších typů aktivit dobrovolnického či protestního charakteru.
- › Nejmenší skupina **politických aktivistů** (6 %) se pak kromě těchto aktivit zapojovala i do institucionalizované politiky a byla vůbec nejaktivnější z těchto skupin.

V nejaktivnější a současně nejmenší skupině politických aktivistů převažovali spíše muži (61 %), respondenti s vyšším vzděláním a obyvatelé velkých měst. Tito mladí dospělí zároveň vykazovali nejvyšší zájem o politiku, nejvíce věřili v to, že jsou schopni dění kolem sebe ovlivnit (vysoká vnitřní politická účinnost) a rovněž více důvěřovali ve fungování institucí (nízká míra institucionálního odcizení).

Srovnání: Stejná nejaktivnější skupina mladých dospělých v Estonsku zahrnovala ještě větší podíl mužů, kteří však pocházeli spíše z menších sídel a venkova, vykazovali autoritářské postoje a nedůvěru ve fungování institucí a zároveň často věřili alternativním médiím.

Přestože je často online participace označována za aktivity „líné generace“, digitální aktivisté se od skupiny pasivních mladých významně lišili v těch klíčových proměnných, které jsou spojeny právě s politickou participací (a její stimulací) – tedy měli mnohem vyšší zájem o politiku a více věřili, že jsou sami schopni ovlivnit veřejné dění (vysoká vnitřní politická účinnost).

34 % z těch, kteří byli aktivní, se některou svou aktivitou zapojili nebo vyjádřili k tématům spojeným s EU. Mladí dospělí tak ve srovnání s adolescenty činili častěji, zejména pak prostřednictvím online sociálních sítí (téměř 80 % z těch mladých dospělých, kteří sdíleli a diskutovali politické obsahy online) či prostřednictvím petice (60 % mladých dospělých, kteří podepsali petici).

Srovnání: Nejvíce mladých v souvislosti s tématy EU participovalo ve Velké Británii, Řecku, Německu a Itálii. Nejslabším tématem byla naopak v Estonsku, Švédsku a Portugalsku. Česko se nachází asi uprostřed.

BARIÉRY A BRZDY AKTIVNÍHO ZAPOJENÍ

U mladých lidí zapojených do výzkumu převažuje přesvědčení, že by se do dění kolem sebe zapojovat měli a že by se měli aktivně zajímat o veřejné a politické záležitosti (získávat informace, chodit k volbám). Čechy obecně pak dospívající v rozhovorech popisovali jako pasivní, pesimistické, líné, nespokojené a jako ty, kteří hledají rychlá a jednoduchá řešení a čekají, že za ně problémy vyřeší někdo jiný.

”

Je tu tolik lidí, kteří si myslí, že někdo něco udělá, vyřeší za ně. Ale nikdo to neudělá.

Myslím, že to je frustrace z toho, co se děje. Že si myslí, že to za to nestojí – nechci to řešit, nejdu k volbám. Nebudu se starat.

My trávíme spoustu času nadáváním na politiku. Ale neděláme nic proto, abychom se já nevím...třeba už do obce zapojili... Třeba už ta obecní politika. Abychom šli do zastupitelstva. Abychom se snažili.

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

“

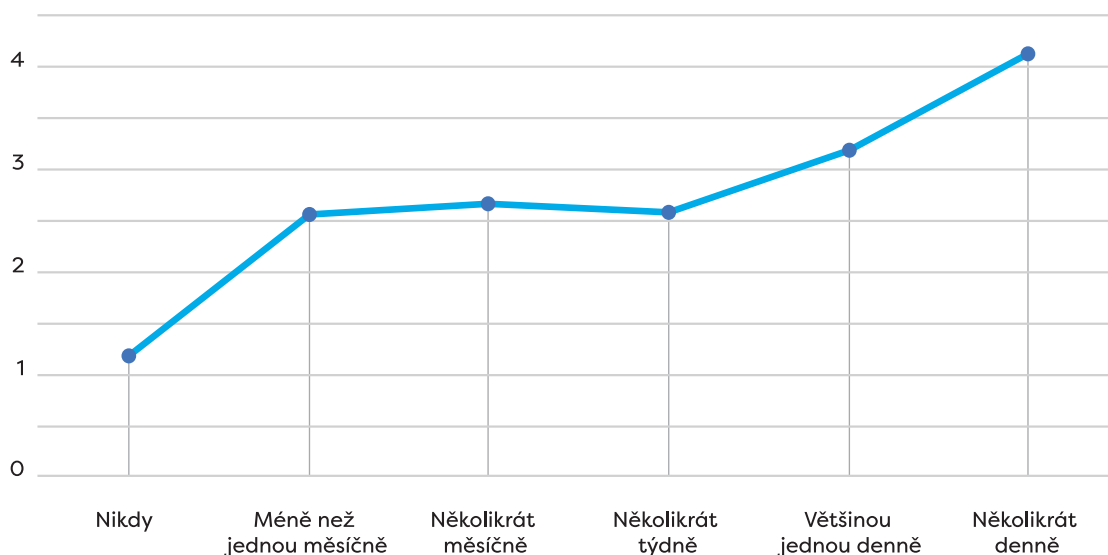
I přes své přesvědčení o tom, že být ve vztahu k veřejnému a politickému dění aktivní je správné, však sami mladí přiznávají, že se do politiky zapojují málo. To, co jim podle nich v zapojení brání, je to, že je pro ně složité se v politice a například politických stranách vyznat (téměř čtvrtina mladých dospělých, kteří nebyli volit v roce 2017 do Poslanecké sněmovny, uvedla, že se nemohla rozhodnout, koho by volila). Současné politické strany jim podle nich navíc nenabízejí žádné smysluplné alternativy – a to mimo jiné i proto, že jsou vnímány jako vzdálené a zkažené a jejich předvolební kampaně jako laciné a podbízejí.

” Kdybych viděl nějakého kandidáta, kterého bych fakt chtěl, aby byl prostě prezident, tak bych šel a hlasoval.
 (...) Ztráta času.
 (...) Mně třeba hodně přijde směšné, že jak jsou ty volební kampaně (...) Že si získávají ty lidi: Tak já ti dám koblihu, tak ty mě budeš volit.
 (ze skupinových rozhovorů se studenty) “

Neschopnost orientace je spojená s pociťovaným nedostatkem informací – o něm v rozhovorech mluví jak sami studenti, tak i jejich učitelé.

” Myslím, že se často nezajímají (...) Ale jsou výjimky.
 Ne, oni nemají názor (na mezinárodní politiku), protože je to nezajímá.
 (z rozhovorů s učiteli) “

Frekvence získávání informací je tedy nepřekvapivě spojena s participací – čím častěji mladí sledují, čtou či poslouchají zprávy, tím více různých politických a občanských aktivit budou pravděpodobně vykonávat. Stejně tak je pozitivně spojeno s participací to, jestli se zajímají o politická témata, světová, evropská, environmentální či společenská.

Šetření z roku 2016. Graf ukazuje, jak s rostoucí frekvencí sledování zpráv roste průměrný počet občanských aktivit, do nichž je člověk zapojen.

Vedle nedostatku informací může aktivitu negativně ovlivňovat **strach ze sebevyjádření** a nízká důvěra ve schopnosti formulovat a argumentovat vlastní názor (spojená s vědomím vlastních limitů).

S tím úzce souvisí i pocit, že jejich názory nikoho – rodiče, učitele ani vedení školy – vlastně nezajímají. Pocit, že „nás nikdo neposlouchá“ a „náš názor nikoho nezajímá“, který byl identifikován i v dalších zemích zahrnutých v projektu, může mít pro ochotu participovat negativní důsledky: jak ve škole, tak na národní i nadnárodní úrovni totiž bývá spojen s rezignací na snahu, s pasivitou, demotivací a odcizením.

(...) kdykoliv chcete projevit nějak svůj názor, tak ještě je nakonec na vás ukázáno jako na špatného člověka. (...) No když to zkrátím, tak ve škole řeknu svůj názor a už je to špatně. Takže už jsem se naučil být ticho a radši neřešit nic.

Máte pocit, že tady ve škole, lidi, učitele zajímá váš názor, co si o tom myslíte?

Oni se nás ani neptají.

Neptají no. Ani to nezajímá nikoho.

Každěj se soustředí jenom na ten svůj předmět, jenom aby si odučili a šli domů. (ostatní přitakávají).

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

S překážkami však bojují i ti, kteří dlouhodobě politicky nebo občansky aktivní jsou. Udržení dlouhodobé motivace a dlouhodobě vysoké míry aktivity se ukazuje jako problematické, protože aktivní mladí lidé mají vcelku pochopitelnou tendenci sklouzávat **k rutinnímu jednání a věci zjednodušovat**. K tomuto dochází především v těch obdobích, kdy se takříkajíc „nic moc neděje“, ale jednou z příčin sklouzávání k rutině bývá rovněž **nedostatek času** spojený s přetížením těch nejaktivnějších. Organizace, projekty, iniciativy, skupiny jsou mnohdy závislé na vysokém nasazení velmi malého počtu jedinců. Ti tak bývají systematicky přetěžováni, v důsledku čehož například klíčové a vedoucí role nepatří k těm nejoblíbenějším a jejich převzetí může být bráno jako „oběť.“ Systematické přetěžování aktivních jedinců současně mívá dopady na jejich osobní život – velmi vytížení mladí dospělí pak svoje aktivity cíleně utlumují například tehdy, když zakládají rodiny.

(...) A teď se ještě večer někde angažuju, to je samozřejmě jako velký problém. A to mám pocit, že z mého osobního pohledu považuju za hodně důležité být aktivní a zároveň se z toho nezbláznit, protože jsem si řekl, že hned od začátku si nastavím nějakou hranici, kdy prostě...

A to je kde?

No v momentě, kdy mi to začne vadit, kdy vím, že jdu někam večer a si říkám: sakra, ne ty jo, já už bych chtěl být jen večer doma, dát si čaj a otevřít si knížku, anebo koukat na nějaké blbosti, které nesouvisejí s politikou.

(z rozhovoru z etnografického výzkumu)

Napříč všemi zeměmi a zkoumanými organizacemi, projekty a spolky, které byly zahrnuty v etnografickém výzkumu, se dlouhodobě aktivní lidé nezdáka potýkají s vyhořením kvůli dlouhodobému přetížení a ztrátě motivace.

Že si občas toho některý lidi nabere moc a pak to nestíhají. (...) nějaký lidi řeknou, že do něčeho jdou a na nejsou ty kapacity, a přitom už jim to někdo na začátku říká: to asi není v našich silách. (...) Nás spojuje všeobecný problém skautů, že jsou takový hodně do všeho zapálení. Chtěli by toho dělat moc, ale pak zjistí, že to není v jejich silách.

(z rozhovoru z etnografického výzkumu)

“

”

“

”

“

”

▮ Příležitosti a motivace pro participaci

Mladí svojí generaci popisují jako idealistickou a kreativní, jako generaci, která má co nabídnout, a proto by se zapojovat měla. Zároveň se někteří domnívají, že na rozdíl od generace svých rodičů mají více volného času a menší zodpovědnost.

K samotnému zapojení do různých aktivit je může stimulovat řada motivů (vlivu školy se dále budeme věnovat odděleně):

- › Důležitou hybnou silou pro zapojení je okolí. Silný pozitivní vliv na zájem dospívajících o politiku a participaci mají hodnoty rodičů a přátel (to, zda jejich aktivity schvalují či jsou sami aktivní).
- › Často se však mladí mohou politickým aktivitám dostat zcela náhodou, nebo je prvotní motivace zřetelně pragmatická („měl bych něco dělat, abych měl tu zkušenost“, „abych si to mohl zapsat do životopisu“).
- › Zásadní motivační roli mohou sehrát lokální kontexty: mobilizačním faktorem se tak typicky může stát důležitý místní nebo komunitní problém, který je spojen s bydlištěm člověka a jeho nejbližším sociálním okolím.
- › Dalším motivem pro zapojení do skupiny, organizace či aktivity je potřeba najít lidi, kteří mi jsou podobní a mají podobné názory, s nimiž sdílím nějakou identitu a jimž mohu důvěřovat. To je spojeno s pocitem, že člověku někdo naslouchá, zajímá se o jeho názor.

”

Je to taková virtuální realita, a přitom je hrozně reálná. Můj skautský svět – já, když jsem znechucená z toho světa, co je teď, protože ti lidé jsou neuvěřitelně povrchní nebo třeba řeší nedůležité věci. Tak já jdu tam, kde jsou ti lidé zcela jiní. Jsou správní. Tak mi to přijde. Ne všichni, ne vždy, ale jsou správní a já v ně věřím a jim věřím.

(z rozhovoru z etnografického výzkumu)

“

- › Z celého komplexu motivací pak specificky vystupují přátelské vazby. Přátelství může podpořit prvotní zapojení. Současně ale hraje klíčovou roli dlouhodobé motivace pro to, aby mladý člověk zůstal aktivní ve skupině – dovoluje totiž snáze překonávat dočasné propady motivace a náběh k vyhoření. Přátelství, která vznikají při takovém zapojení nebo jsou v jeho rámci dále budována, jsou podle účastníků výzkumu velmi silná a přesahují hranice těchto aktivit.
- › Ve vztahu k dlouhodobé motivaci hraje vedle přátelství zásadní roli rovněž pocit zodpovědnosti a vnímaná důležitost dané aktivity či tématu.

”

Nejlepší motivace je ta parta lidí okolo, my jsme se potkali, když nám bylo 12-13. Děláme společně věci i mimo skupinu. Zrovna jsme byli v Polsku, lezli jsme po horách.

A nutno dodat, že krom toho všeho, tak to, jaké vztahy se tam dokážou vytvořit, a ta přátelství, která se tam dokážou navázat, to je neuvěřitelné, my máme jako vztah, to se nedá ve své podstatě ani popsat, to přátelství, které mezi námi probíhá, založené vlastně na neuvěřitelných obětech.

(z rozhovoru z etnografického výzkumu)

“

Mladí respondenti si současně uvědomují, co jim občanské a veřejné aktivity přinášejí v oblasti vlastního rozvoje. Občanské nebo politické zapojení podle jejich slov zlepšuje jejich měkké dovednosti (např. komunikační schopnosti i schopnosti mezigenerační komunikace), učí je zod-

povědnosti a zvyšuje jejich důvěru ve vlastní schopnosti (i ve srovnání s vrstevníky). Participace jim také umožňuje potkat zajímavé lidi a získávat kontakty, z nichž mohou nadále těžit.

”

Myslím si, že mi to dalo dost v tom, že nemám problém se bavit se staršími lidmi. I spousta spolužáků tady mají spoustu lidí ve stejném věku, jako jsme my, a nejsou schopni pochopit, že mám třeba kamarádku, které je 27 a mně to nedělá žádný problém – a to je pro okolí dost nepochopitelné.

(z rozhovoru z etnografického výzkumu)

“

PARTICIPACE A ŠKOLA

Rozhovory se žáky i učiteli ukazují, že ve vztahu k participaci a občanskému zapojení se školám navzdory jejich úsilí nedaří zvyšovat informovanost, zájem či kompetence u studentů, kteří patřičnými informacemi, zájmem a kompetencemi již předem nedisponují. Úspěšnější v tomto ohledu jsou školy, které aktivněji zapojují studenty do výuky, školních parlamentů, studentských projektů a spolků. I pro ně ovšem, jak naznačují kvalitativní data, platí, že motivovanější a aktivnější zůstávají ti žáci, kteří si motivaci přinášejí z mimoškolních (rodinných a dalších) kontextů.

I Klima školy

Přestože podle dat z dotazníkového šetření neplatí jednoduchá rovnice, podle které by se otevřené školní klima (tj. vnímaná možnost diskutovat a zapojovat se do rozhodování na škole) automaticky promítalo do vyššího zájmu studentů politická a společenská témata, právě klima školy bylo v rozhovorech se studenty jedním z nejdiskutovanějších témat.

Otevřenost školy (spojená se zapojením studentů do projektů, s návštěvami hostů z veřejné sféry a se zahraničními výměnami) a možnosti zapojení studentů do rozhodování o dění ve škole (školní parlament, rady) byly řadou studentů vnímány velmi pozitivně. Současně ale, jak mladí respondenti přiznávali, zůstávají tyto aktivity pro naprostou většinu studentů do značné míry neviditelné a většina žáků o zapojení do nich projevuje spíše mizivý zájem. Studenti, kteří nicméně aktivní ve školním prostředí byli, pak vykazovali zároveň větší zájem o veřejné dění jako takové.

Větší uzavřenost školy nebo nefunkční parlament byly u neaktivnějších studentů mnohdy spojeny s pokusy o prolomení bariéry v komunikaci s vedením školy, u jiných naopak spíše s rezignací na takové pokusy, s demotivací a nedůvěrou ve fungování institucí (a tedy s pocitem, že „nemá cenu se snažit“).

”

Tady to fungovalo tak, že to nefungovalo dobře, ale pak jsem to zkusil s dalšími lidmi spravit, protože jsme si mysleli, že to za to stojí.

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

“

I Výuka

Ačkoli učitelé v rozhovorech vnímali svou roli jako důležitou pro nastavování určitých občanských norem, stěžejní postavení má v tomto ohledu podle nich rodina. Nová média (internet, mobilní technologie) vnímají mnozí učitelé negativně jako původce pasivity, lenosti či odtrženosti od reality svých studentů.

Podle některých učitelů je navíc na rozvoj zájmu a některých kompetencí na středních školách už pozdě, protože studenti na tyto školy přicházejí bez znalosti základních faktů a nekultivovaní. To učitelům dle jejich slov situaci v této oblasti komplikuje.

Když někdo přijde na střední školu, tak se očekává, že ví, co je třeba fotbal a učitel to nemusí vysvětlovat. (...) Jak je možné, že nevědí, co je gotika a nevědí, kdo je Karel Čapek? (...)

“

”

Je to pozdě na škole, minimálně na střední škola je to strašně pozdě. Já je nemůžu k ničemu takovému motivovat.

(z rozhovorů s učiteli)

Občanství či demokracie se v osnovách jednotlivých předmětů objevují opakovaně, ačkoli nikoli jako hlavní či prioritní témata. Co se identifikace klíčových témat týče, hraje na středních školách a učilištích ve všech zkoumaných zemích zjevně významnou roli především tlak na závěrečné zkoušky. Občanské kompetence a politická témata se tak dostávají spíše na okraj zájmu, stejně tak téma Evropské unie. Tématu EU se někteří učitelé dokonce záměrně vyhýbají: buď proto, že vůči Unii zaujímají negativní postoj, anebo například proto, že studenti se o téma podle nich zkrátka nezajímají, protože je pro ně příliš vzdálené a složité. Někteří ze studentů pak sami přiznávají, že o EU nic neví a že škola pro ně není v tomto ohledu smysluplným zdrojem informací.

”

Podle mě bych o Evropské unii nic nevěděla, kdybych si to na internetu ne-našla. (...) (Ve škole) prostě jsme si řekli, že existuje Evropská unie, existuje NATO,(...) jaké státy jsou součástí Evropské unie a konec.

“

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

I Role učitele

Studenti v rozhovorech často hovořili o tom, že se ze strany většiny učitelů nesečkávají se skutečnou diskuzí. Na druhé straně sami přiznávali (čímž potvrzovali postřeh svých učitelů), že naprostá většina z nich se do diskuzí stejně nezapojuje a nezajímá se o ně. Studenti zdůrazňovali pocit, že jim ve škole málokdo naslouchá a že někteří učitelé mají tendence vnucovat vlastní názor.

”

[K]dyž dojde na řeč o politice, tak jo, tak nám [učitelé] řeknou, co si myslí. A řeknou, že to je správný. Všechno ostatní je špatný.

“

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

Ti učitelé, kteří byli diskuze schopni a ochotni vést a řešit se studenty aktuální dění, pak mezi studenty zařazenými do skupinových rozhovorů patřili k nejoblíbenějším. Studenti i učitelé přitom v rozhovorech popisovali velké rozdíly mezi jednotlivými učiteli (učitelé v tomto smyslu hovořili o svých kolezích), jejich prací, motivací a přístupem ke studentům.

”

Učitel byl jiný. Tu učitelku nemáme rádi. (...) Ona jen stojí a čte prezentaci. To můžeme dělat sami. (...) On nám to vysvětlil tak dobře, že jsme to pochopili. A bylo to zajímavý, že se připojili i kluci. Ví, jak to předložit. (...) Poslouchá náš názor. Někdy jde víc do šířky a představuje nám další úhly pohledu. (...) Když vidí, že náš to zajímá, tak nám řekne všechno.

“

(ze skupinových rozhovorů se studenty)

NÁRODNÍ A EVROPSKÁ IDENTITA, EU A IMIGRACE

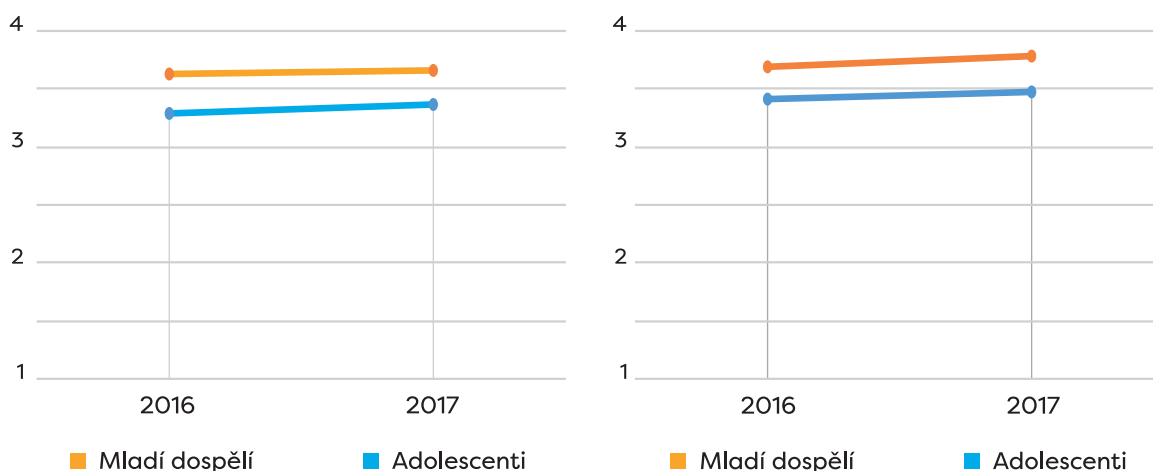
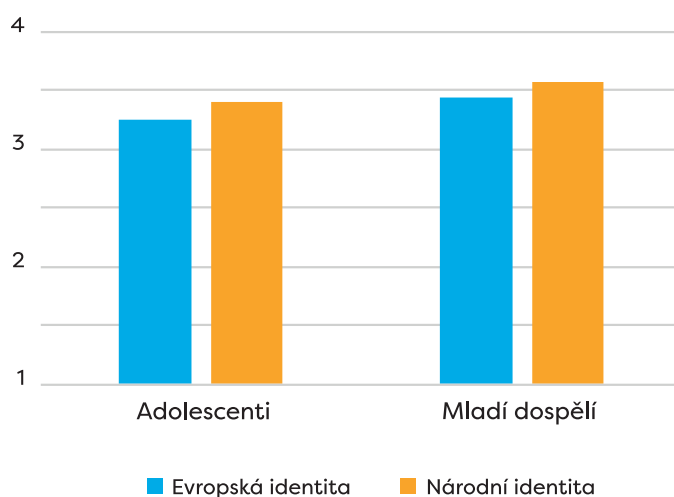
Identifikace s vlastní zemí a Evropou

Data z dotazníkových šetření vedených v letech 2016 a 2017 ukazují, že identifikace s vlastní zemí i Evropou ve smyslu hrdosti a pocítovaných vazeb je u mladých Čechů spíše pozitivní. Identifikace s vlastní zemí je mírně silnější než identifikace s Evropou.

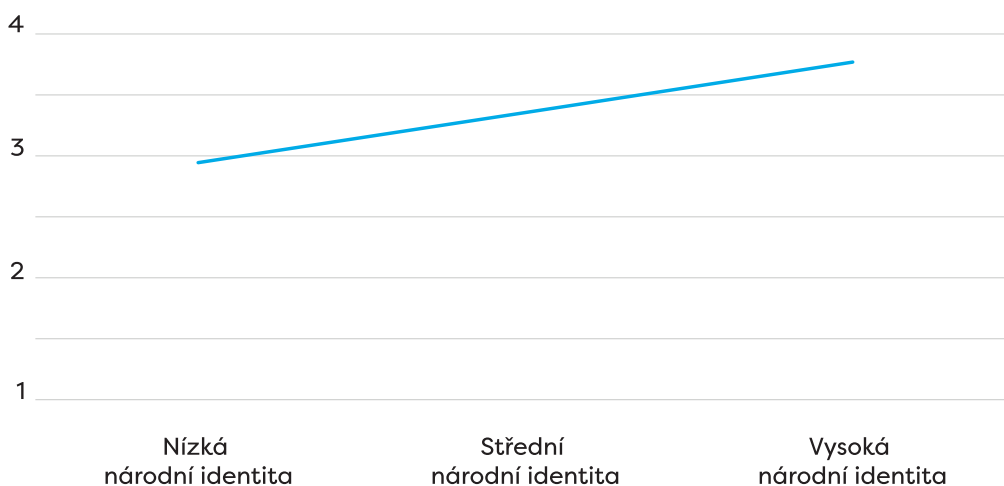
Otázkou však zůstává, nakolik lze vyjádřenou míru identifikace chápat jako skutečné emoční pouto, a nakolik jen jako pouhé pasivní přitakání stávajícímu stavu. Jak se v kvalitativním rozhovoru vyjádřil jeden z učitelů: „Studenti nějakým způsobem akceptují, že patří do Evropy, myslím ale, že o tom příliš nepřemýšlejí. Berou to, jak to přichází, tu situaci“ (z rozhovorů s učiteli).

Na základě výsledků dotazníkových šetření lze nicméně říci následující:

- › Mladí dospělí se s vlastní zemí i Evropou identifikují o něco více než adolescenti. Obě identifikace tedy s přechodem do dospělosti mírně posilují.
- › Identifikace s vlastní zemí a Evropou se vzájemně nevylučují, naopak spolu pozitivně souvisí: čím více se člověk identifikuje s vlastní zemí, tím větší je pravděpodobnost, že se identifikuje i s Evropou. Tento trend je rozšířený i v řadě dalších evropských zemí.

Šetření z roku 2016 a 2017. Graf nahoře ukazuje průměrné hodnoty národní a evropské identity v roce 2016. Dva menší grafy dole pak ukazují nepatrné průměrné zvýšení evropské (vlevo) a národní (vpravo) identity v průběhu jednoho roku.

Poslední graf ukazuje na datech z roku 2016, jak s různými úrovněmi národní identity stoupá rovněž identita evropská.

Socioekonomické faktory: Identifikace s Evropou je nepatrně silnější u lidí se vzdělanějšími rodiči či se subjektivně lépe hodnoceným rodinným příjmem – rozdíly jsou však velmi malé. Největší roli, zdá se, hraje vzdělání. Konkrétně se silnější evropská identifikace objevuje u studentů gymnázií než odborných škol a učilišť (v mladší části vzorku) a u vysokoškoláků než pracujících (ve starší části vzorku). I zde však jsou rozdíly spíše menší. Míra identifikace s vlastní zemí pak prakticky nesouvisí se socioekonomickými faktory.

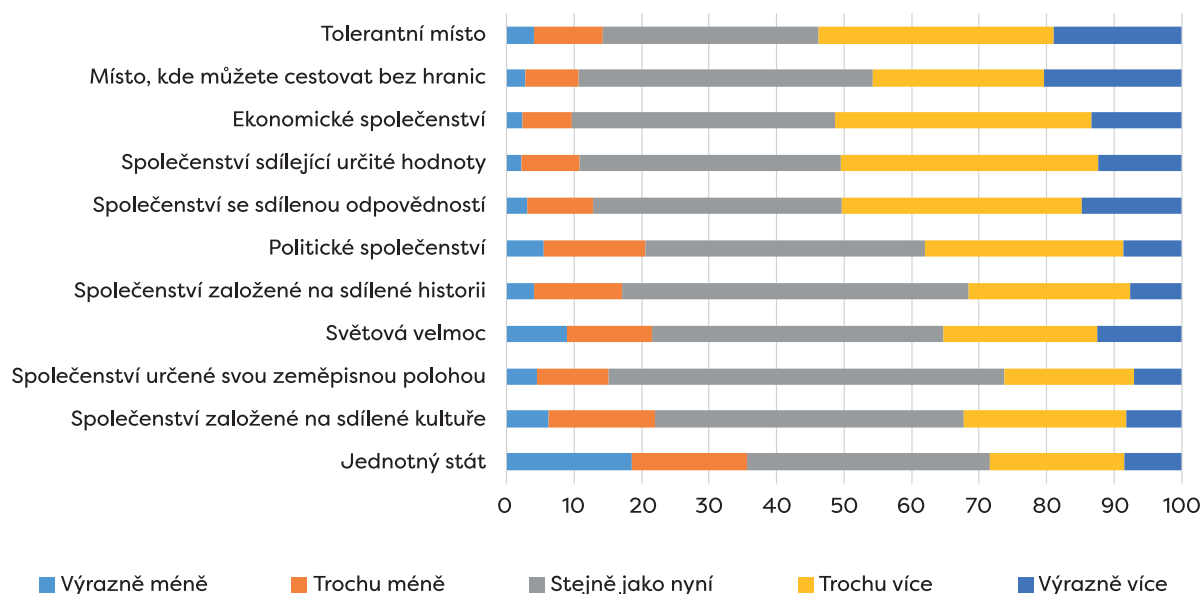
Kontakty se zahraničím: Počet zahraničních přátel, frekvence kontaktu s lidmi ze zahraničí či časté cestování do zahraničí s evropskou identifikací překvapivě nesouvisí vůbec či souvisí jen velmi málo. Přítomné nejsou ani souvislosti s identifikací s vlastní zemí .

Zájem o společenské dění a politiku: Identifikace s vlastní zemí i Evropou je vyšší u respondentů s větším zájmem o společenské dění a politiku a u respondentů, kteří mají pocit, že těmto tématům lépe rozumí (vysoká vnitřní politická účinnost).

Postoje k institucím a Evropské unii: Oba typy identifikace souvisejí s postoji k příslušným institucím. Silnější identifikace s Českou republikou pozitivně souvisí s větší důvěrou v českou vládu. Silnější identifikace s Evropou zase souvisí s pozitivnějším vnímáním Evropské unie. V případě evropské identifikace dokonce platí, že je silnější u lidí, kteří pozitivní postoje k Evropské unii vnímají ve svém bezprostředním okolí.

Čím by měla být Evropská unie

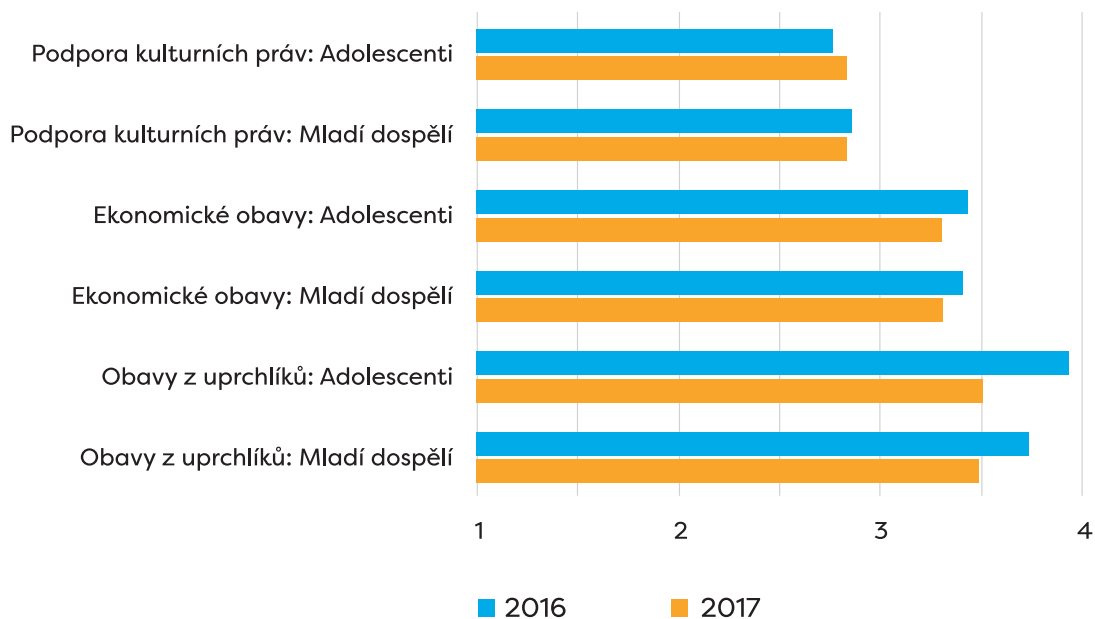
Při hodnocení, jaká by měla být Evropská unie, kladli účastníci důraz zejména na její toleranci, ale i na možnost cestovat bez hranic, na ekonomické propojení či sdílení společných hodnot a odpovědnosti. Nejmenší důraz se naopak objevoval ve vztahu k myšlence Evropské unie jako jednotného státu.

Postoje k imigraci

Téma imigrace bylo ve výzkumu zvoleno jako téma, jež vedle problematiky vztahu k EU hrálo ve sledovaném období klíčovou roli v politické i veřejné sféře. Ukazuje se přitom, že vztah k oběma tématům je do jisté míry provázaný a odráží obecnější hodnotové nastavení respondentů i jejich kulturní kapitál vyjádřený primárně typem probíhajícího či dosaženého vzdělání.

- › Mezi lety 2016 a 2017 se u adolescentů i mladých dospělých snížily obavy z uprchlíků a ekonomické obavy související s imigrací. Podpora kulturních práv imigrantů zůstala spíše podobná.
- › Uvedený průměrný pokles obav z imigrace nicméně úzce souvisel s typem vzdělání. Obavy poklesly u studentů gymnázií (v mladší části vzorku) a vysokoškoláků (ve starší části vzorku), nikoli však u studentů středního odborného vzdělávání a pracujících.
- › Rozdílný pokles obav mezi gymnazisty a studenty odborného vzdělávání nelze vysvětlit jejich rozdílným socioekonomickým zázemím (vzdělání rodičů či vnímaný příjem rodiny souvisely s postoji k imigraci jen slabě) či větší otevřeností školního prostředí k diskusi se studenty.
- › Větší obavy z imigrace a menší podpora práv imigrantů se objevovaly systematicky častěji u lidí, kteří méně důvěřovali Evropské unii.
 - › Propojení mezi imigrací a Evropskou unií mohou mladí lidé vnímat například takto: „Myslím, že je nesmysl obviňovat Evropskou unii za migrační krizi. Místo toho bych viděl vinu u Německa, kde dostávají vysokou sociální podporu. Ale řekl bych, že je Evropská unie pozvala [...] Hlavní je, že kdyby nebyly hranice EU otevřené, nedostali by se sem“ (ze skupinových rozhovorů se studenty).

AUTOŘI

Alena Macková, Jan Šerek, Štěpán Žádník, Jakub Macek, Petr Macek
kontaktní osoba: Alena Macková, alenamackova@mail.muni.cz

Metodologický dodatek

Politické a sociální postoje jsme obvykle měřili více položkami s pětibodovými odpovědními stupnicemi (např. od „rozhodně nesouhlasím“ pro „rozhodně souhlasím“).

- > **Zájem o politiku:** „Jak moc se zajímáš o politiku?“ „Jak moc se zajímáš o to, co se děje ve společnosti?“ „Jak moc se zajímáš o témata související s Evropskou unií?“ „Jak moc se zajímáš o národní politiku?“
- > **Vnímaná vnitřní politická účinnost:** „Kdybych se opravdu snažil/a, dokázal/a bych aktivně pracovat v organizacích snažících se vyřešit problémy ve společnosti.“ „Kdybych se opravdu snažil/a, dokázal/a bych pomoci zorganizovat politický protest.“ „Kdybych se opravdu snažil/a, dokázal/a bych se zúčastnit demonstrace ve svém městě.“
- > **Odcizení:** „Lidé jako já nemají možnost ovlivnit rozhodnutí Evropské unie.“ „Je jedno, kdo vyhraje evropské volby, protože o zájmy obyčejných lidí se stejně nikdo nestará.“ „Lidé jako já nemají možnost ovlivnit rozhodnutí českého parlamentu.“ „Je jedno, kdo v Česku vyhraje parlamentní volby, protože o zájmy obyčejných lidí se stejně nikdo nestará.“
- > **Důvěra v instituce a postoj k EU:** „Důvěřuji národní vládě.“ „Důvěřuji Evropské unii.“ „Měli bychom být rádi, že Evropská unie existuje.“ „Život v mé zemi by byl lepší, kdyby Evropská unie nebyla (obrácená položka).“
- > **Evropská identita:** „Cítím silné vazby k Evropě.“ „Jsem hrdý/á na to, že jsem Evropan/Evropanka.“ „Být Evropanem/ Evropankou mi dává sebevědomí.“
- > **Národní identita:** „Cítím silné vazby k Česku.“ „Jsem hrdý/á na to, že jsem Čech/Češka.“ „Být Čechem/Českou mi dává sebevědomí.“
- > **Podpora kulturních práv imigrantů:** „Myslím si, že by uprchlíci měli mít právo zachovat si své tradice a kulturní dědictví.“ „Přistěhovalci by měli mít právo zachovat si své tradice a kulturní dědictví.“ „Přistěhovalci by měli mít právo uchovat si svůj jazyk.“
- > **Ekonomické obavy z imigrantů:** „Přistěhovalci mají tendenci brát pracovní příležitosti místním lidem.“ „Myslím si, že naše země má dost ekonomických problémů a proto si nemůžeme dovolit pomáhat uprchlíkům.“ „Mám pocit, že naše vláda nedělá dost pro pomoc uprchlíkům (obrácená položka).“
- > **Obavy z uprchlíků:** „Jsem znepokojený/á, když přemýšlím o uprchlících přicházejících do mé země.“